

Teresa Orzeszko

POJĘCIE I KLASYFIKACJA EKSPOZYCJI KREDYTOWYCH STANOWIĄCYCH PRZEDMIOT TWORZENIA REZERW CELOWYCH W BANKACH W POLSCE

1. Wstęp

Od momentu wprowadzenia obowiązku tworzenia rezerw celowych przez banki w Polsce, co miało miejsce w listopadzie 1992 r., do listopada 2003 r. przepisy regulujące ich problematykę zmieniane były cztery razy i dodatkowo aż siedmiokrotnie je nowelizowano [Orzeszko, s. 227]. Pomimo wprowadzania w życie kolejnych wersji unormowań, wydawałoby się coraz lepszych, bo lepiej przystających do zmieniających się warunków funkcjonowania banków, ich krytyka nie słabła, a wręcz przeciwnie – nasilała się. Najważniejszy i, jak się wydaje, nietracący na aktualności zarzut stawiany omawianym przepisom to ich restrykcyjność [Kulikowski 2003, s. 10], hamująca skłonność banków do finansowania przedsięwzięć gospodarczych oraz ograniczająca ich konkurencyjność. Zatem w przeddzień wejścia naszego kraju do Unii Europejskiej podjęto po raz kolejny próbę liberalizacji przepisów, czego wyrazem jest obowiązujące od stycznia 2004 r. Rozporządzenie Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków¹. Podobnie jak poprzedzające go unormowania, powołany akt prawny reguluje dwie zasadnicze grupy zagadnień składających się na system rezerw celowych, a mianowicie problematykę przedmiotu oraz kwestię szczegółowych reguł ich tworzenia.

Celem niniejszego artykułu jest przejrzysta prezentacja nowych unormowań odnoszących się do zagadnień wchodzących w zakres pierwszej z wymienionych grup. Omawiamy w nim pojęcie i zakres ekspozycji kredytowych stanowiących przedmiot tworzenia rezerw celowych oraz ich klasyfikacja.

¹ DzU 2003 nr 218, poz. 2147.

2. Pojęcie i zakres ekspozycji kredytowych stanowiących przedmiot tworzenia rezerw celowych

Zgodnie z § 1 pkt 2 obecnie obowiązującego rozporządzenia w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, pojęcie ekspozycji kredytowych obejmuje dwie zasadniczo różniące się kategorie, a mianowicie:

- 1) aktywa bilansowe w postaci należności bilansowych ewidencjonowanych na kontach bilansowych,
- 2) aktywa pozabilansowe w formie udzielonych zobowiązań pozabilansowych o charakterze finansowym i gwarancyjnym, ewidencjonowanych na kontach pozabilansowych.

Należności bilansowe traktowane jako ekspozycje kredytowe ogarniają swoim zakresem:

- kredyty i pożyczki,
- skupione wierzytelności,
- skupione czek i weksle,
- zrealizowane gwarancje,
- inne wierzytelności o podobnym charakterze.

Nie zalicza się do nich natomiast odsetek i prowizji, w tym również skapitalizowanych, ani wierzytelności od podmiotów zależnych od banku, w przypadku gdy podmioty te spełniają jednocześnie dwa warunki, tj.:

- zaangażowanie kapitałowe banku w odniesieniu do nich jest wycenione metodą praw własności, na podstawie art. 63 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości²,
- poziom tworzonych przez nie rezerw celowych nie jest niższy niż wymagany, tzn. obliczony zgodnie z obowiązującymi zasadami, określonymi w przywoływanym już rozporządzeniu z 10 grudnia 2003 r.

Natomiast jeśli chodzi zobowiązania, to według art. 3 ust. 1 pkt 20 cytowanej wyżej ustawy o rachunkowości należy przez nie rozumieć wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki. Zobowiązania stanowiące ekspozycje kredytowe, nazywane pozabilansowymi, są zaliczane do kategorii zobowiązań warunkowych, definiowanych w art. 3 ust. 1 pkt 28 tejże ustawy jako obowiązek wykonania świadczeń, których powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych zdarzeń. W bankach zobowiązania pozabilansowe udzielane ze względu na ich charakter są dzielone na:

- finansowe, oznaczające zobowiązanie banku do postawienia środków do dyspozycji klienta lub do zapłaty określonej sumy pieniężnej za klienta, np. otwarte linie kredytowe, otwarte akredytywy importowe, akceptowane traty w banku otwierającym akredytywę;

² Tekst jednolity: DzU 2002 nr 76, poz. 694; zm.: DzU 2003 nr 60, poz. 535, nr 124, poz. 1152, nr 139, poz. 1324, nr 229, poz. 2276.

Tabela 1. Terminy wiążące się z pojęciem ekspozycji kredytowych

Pojęcia	Charakterystyka
Kredyt bankowy	stosunek umowny, na mocy którego bank kredytodawca zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na określony czas i cel kwotę środków pieniężnych, a kredytobiorca w zamian zobowiązuje się do korzystania z niej na umówionych warunkach, do zwrotu wykorzystanej kwoty wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz do zapłaty ustalonej prowizji
Pożyczka bankowa	stosunek umowny, na mocy którego bank pożyczkodawca zobowiązuje się przenieść na własność pożyczkobiorcy określoną ilość pieniędzy, a pożyczkobiorca zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy
Skupione przez bank wierzytelności	rodzaj usługi bankowej polegającej na odpłatnym przyjęciu przez bank wierzytelności innych podmiotów, których zwrotu bank dochodzi od dłużników (np. z tytułu faktoringu, leasingu)
Czek	dokument będący papierem wartościowym, wystawiony w formie ustalonej przez <i>Prawo czekowe</i> , stanowiący skierowane do banku polecenie wypłaty z rachunku wystawcy określonej kwoty środków pieniężnych
Weksel	dokument będący papierem wartościowym, wystawiony w formie ustalonej przez <i>Prawo wekslowe</i> , stanowiący bezwarunkowe, pisemne zobowiązanie osób na nim podpisanych do wypłacenia wskazanej w nim osobie lub okazicielowi określonej sumy pieniężnej w oznaczonym terminie
Gwarancja bankowa	jednostronne zobowiązanie banku gwaranta, że po spełnieniu przez podmiot uprawniony (beneficjenta gwarancji) określonych warunków zapłaty (które mogą być stwierdzone określonymi w tym zapewnieniu dokumentami, dołączonymi przez beneficjenta do sporządzonego we wskazanej formie żądania zapłaty) bank ten wykona świadczenie pieniężne na rzecz beneficjenta gwarancji, bezpośrednio albo za pośrednictwem innego banku
Gwarancje zrealizowane przez bank	należności banku powstałe na skutek spłaty przez niego zobowiązań z tytułu udzielonych wcześniej gwarancji
Odsetki	opłata za okresowe korzystanie z obcego kapitału, której wartość jest ustalana jako procent od niego
Prowizja bankowa	opłata za usługę bankową, zwykle pobierana z góry; jej wartość jest ustalana jako procent od wartości usługi
Odsetki i prowizje skapitalizowane	odsetki i prowizje dopisane przez bank do kapitału kredytu (pożyczki); niesplacane na bieżąco zwiększają zobowiązania klienta wobec banku; do czasu ich otrzymania stanowią przychody zastrzeżone banku
Podmiot zależny	spółka handlowa kontrolowana przez jednostkę dominującą; podmiot, w stosunku do którego inny podmiot jest podmiotem dominującym
Zaangażowanie kapitałowe	udziały jednego podmiotu w aktywach netto innych podmiotów
Metoda praw własności	przyjęta przez jednostkę dominującą lub znaczącego inwestora metoda wyceny udziałów w aktywach netto jednostki podporządkowanej (zależnej, współzależnej, stowarzyszonej), z uwzględnieniem wartości firmy lub ujemnej wartości firmy, ustalonych na dzień objęcia kontroli, współkontroli lub wywierania znaczącego wpływu; jej zasady określone są w ustawie o rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustaw: z 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, z 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe*, z 28 kwietnia 1936 r. *Prawo czekowe* i *Prawo wekslowe*, z 29 września 1994 r. o rachunkowości.

- gwarancyjne, oznaczające zobowiązanie banku do zapłacenia określonej sumy pieniężnej, jeżeli jego klient nie wywiąże się z zawartej umowy z kontrahentem (beneficjentem gwarancji, poręczenia), np. potwierdzone akredytywy eksportowe, akceptowane traty w banku potwierdzającym akredytywę, poręczenia i gwarancje spłaty kredytów i pożyczek.

Oprócz omówionych powyżej kategorii, do prawidłowego i pełnego zrozumienia pojęcia i zakresu ekspozycji kredytowych wyjaśnienia wymagają też inne terminy – ich wykaz zaprezentowano w tab. 1. Chociaż definicje wielu spośród nich nie zostały unormowane prawnie, to jednak o ich istocie można wnioskować z przepisów zawartych m.in. w ustawach z 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*³, z 29 sierpnia 1997 r. *Prawo bankowe*⁴, z 28 kwietnia 1936 r. *Prawo czekowe*⁵ i *Prawo wekslowe*⁶ czy też z ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości, a także na podstawie literatury przedmiotu.

Kontynuując rozważania na temat ekspozycji kredytowych, wypada zwrócić uwagę, że przy uwzględnieniu kryterium przedmiotu tworzenia rezerw celowych należy ekspozycje podzielić na dwie odrębne grupy (tab. 2). Jedna z nich zawiera ekspozycje stanowiące przedmiot tworzenia rezerw celowych, druga natomiast – wszystkie pozostałe, a więc takie, których obowiązek tworzenia wspomnianych rezerw nie dotyczy. Ogólnie można powiedzieć, że przedmiotem tworzenia rezerw celowych są tylko ekspozycje kredytowe w postaci:

1) należności bilansowych zakwalifikowanych do kategorii „normalne” wyłącznie z tytułu kredytów i pożyczek detalicznych oraz do kategorii „pod obserwacją” i do grupy „zagrożone”, z wyjątkiem wszystkich odsetek i prowizji oraz spełniających określone wymogi wierzytelności od podmiotów zależnych od banku;

2) udzielonych zobowiązań pozabilansowych przyporządkowanych do kategorii „pod obserwacją” i do grupy „zagrożone”, z wyłączeniem tych, które spełniają warunki pozwalające na pominięcie ich w rachunku rezerw celowych.

³ DzU z 1964 nr 16, poz. 93; zm.: DzU 1971 nr 27, poz. 252, 1976 nr 19, poz. 122, 1982 nr 11, poz. 81, nr 19, poz. 147, nr 30, poz. 210, 1984 nr 45, poz. 242, 1985 nr 22, poz. 99, 1989 nr 3, poz. 11, nr 33, poz. 175, 1990 nr 34, poz. 198, nr 55, poz. 321, nr 79, poz. 464, 1991 nr 107, poz. 464, nr 115, poz. 496, 1993 nr 17, poz. 78, 1994 nr 27, poz. 96, nr 85, poz. 388, nr 105, poz. 509, 1995 nr 83, poz. 417, nr 141, poz. 692, 1996 nr 114, poz. 542, nr 139, poz. 646, nr 149, poz. 703, 1997 nr 43, poz. 272, nr 115, poz. 741, nr 117, poz. 751, 1998 nr 117, poz. 758, nr 106, poz. 668, 1999 nr 52, poz. 532, 2000 nr 22, poz. 271, nr 74, poz. 855 i 857, nr 88, poz. 983, nr 114, poz. 1191, 2001 nr 11, poz. 91, nr 71, poz. 733, nr 130, poz. 1450, nr 145, poz. 1638, 2002 nr 113, poz. 984, nr 141, poz. 1176.

⁴ Tekst jednolity: DzU 2002 nr 72, poz. 665; zm.: DzU 2002 r. nr 126, poz. 1070, nr 141, poz. 1178, nr 144, poz. 1208, nr 153, poz. 1271, nr 169, poz. 1385 i 1387, nr 241, poz. 2074, 2003 nr 50, poz. 424, nr 60, poz. 535, nr 65, poz. 594, nr 228, poz. 2260.

⁵ DzU 1936 nr 37, poz. 283; zm.: DzU 1997 nr 88, poz. 554.

⁶ DzU 1936 nr 37, poz. 282.

Tabela 2. Ekspozycje kredytowe z punktu widzenia przedmiotu rezerw celowych

Ekspozycje kredytowe	Stanowiące przedmiot tworzenia rezerw celowych	Niestanowiące przedmiotu tworzenia rezerw celowych
W postaci należności bilansowych z tytułu: • kredytów i pożyczek • skupionych wierzytelności, czeków, weksli • zrealizowanych gwarancji • innych wierzytelności o podobnym charakterze z wyjątkiem: – odsetek i prowizji (także skapitalizowanych) – spełniających jednocześnie dwa warunki opisane w § 1 pkt 2 rozporządzenia wierzytelności od podmiotów zależnych od banku	należności bilansowe zakwalifikowane do kategorii: • normalne – tylko z tytułu pożyczek i kredytów detalicznych • pod obserwacją • poniżej standardu • wątpliwe • stracone	należności bilansowe zakwalifikowane do kategorii: • normalne – z wszystkich innych tytułów niż pożyczki i kredyty detaliczne
W formie udzielonych zobowiązań pozabilansowych o charakterze: • finansowym • gwarancyjnym	udzielone zobowiązania pozabilansowe zakwalifikowane do kategorii: • pod obserwacją • poniżej standardu • wątpliwe • stracone • z wyjątkiem trzech przypadków opisanych w § 2 ust. 4 rozporządzenia	udzielone zobowiązania pozabilansowe: • zakwalifikowane do kategorii normalne • w trzech przypadkach, a mianowicie gdy postanowienia umowy: – gwarantują bankowi swobodę w podjęciu decyzji o uruchomieniu środków w ramach zobowiązania – uzależniają uruchomienie środków w ramach zobowiązania od terminowej obsługi już wykorzystanej części i nie budzącej obaw sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika, gdy wymagane jest stosowanie tego kryterium – uzależniają uruchomienie środków w ramach zobowiązania od złożenia stosownych zabezpieczeń, tzn. takich, które zostały wymienione w ust. 1 i ust. 3 załącznika nr 2 do rozporządzenia, pozwalających na traktowanie zobowiązań jako normalnych lub też umożliwiających pomniejszenie podstawy tworzenia rezerw celowych o kwotę odpowiadającą uruchomianym środkom

Źródło: opracowanie własne na podstawie § 1 pkt 2 oraz § 2 ust 1 i 4 Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

3. Klasyfikacja ekspozycji kredytowych ze względu na ryzyko z nimi związane

Klasyfikacja ekspozycji kredytowych pod kątem ryzyka z nimi związanego może być przez banki przeprowadzana według dwóch procedur:

- uniwersalnej (standardowej), tzn. typowej i jednolitej dla większości z nich;
- specyficznej (nietykowej, wewnętrznej), tj. indywidualnej dla każdego stosującego ją banku.

Inna niż standardowa klasyfikacja ekspozycji kredytowych może być zastosowana po uzyskaniu zgody Komisji Nadzoru Bankowego (KNB) wydanej na wniosek zainteresowanego banku. KNB ma obowiązek poinformowania o tym fakcie ministra finansów.

Klasyfikacja przeprowadzana w takim trybie powinna się opierać w szczególności na wewnętrznych systemach ratingów i metodach szacowania potencjalnych strat, zwanych „modelami ryzyka kredytowego”, stosowanych w poszczególnych bankach.

Wniosek banku kierowany do Komisji Nadzoru Bankowego z prośbą o zezwolenie na stosowanie indywidualnej procedury w zakresie klasyfikacji ekspozycji kredytowych powinien zawierać w szczególności następujące informacje:

- 1) szczegółowy opis modelu ryzyka kredytowego banku obejmujący:
 - zasady określania portfela kredytowego objętego modelem ryzyka kredytowego oraz analizę jego jednorodności,
 - określenie rozkładu strat w portfelu kredytowym,
 - zasady szacowania parametrów rozkładu strat w portfelu kredytowym,
 - opis źródeł i metod aktualizacji danych (próba historyczna) wykorzystywanych przez bank do szacowania parametrów modelu – prawdopodobieństwa przeklasyfikowania ekspozycji kredytowych i ich zmienność,
 - zasady uwzględniania zabezpieczeń dopuszczonych rozporządzeniem,
 - specyfikację i weryfikację założeń modelu ryzyka kredytowego banku.
- 2) założenia i opis przyjętych przez bank zasad weryfikacji historycznej,
- 3) opis procedury zarządzania ryzykiem kredytowym w banku,
- 4) opis procedury wewnętrznej kontroli w zarządzaniu ryzykiem kredytowym banku,

5) przykład zastosowania modelu ryzyka kredytowego do klasyfikacji ekspozycji kredytowych oraz do wyznaczania wymaganego poziomu rezerw celowych za okres poprzedniego kwartału wraz z wynikami weryfikacji historycznej⁷.

⁷ Zestawienie opracowano na podstawie § 10 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

Zezwolenie KNB, wydane po pozytywnym rozpatrzeniu wniosku, może mieć charakter bezterminowy lub terminowy. Może być także cofnięte, jeśli bank nie zapewnia właściwego zarządzania ryzykiem kredytowym (np. w przypadku gdy w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy straty banku są wyższe od szacowanych na podstawie modelu ryzyka kredytowego).

Chociaż możliwość klasyfikowania ekspozycji kredytowych według indywidualnych procedur banki mają od ponad dwóch lat, gdyż przewidziano ją już w poprzednio obowiązującym Rozporządzeniu Ministra Finansów z 10 grudnia 2001 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków⁸, to w praktyce nie jest ona wykorzystywana [Orzeszko 2001, s. 8]. Powody takiego stanu rzeczy są w zasadzie dwa:

1) wysokie koszty i duża pracochłonność przedsięwzięcia – opracowanie indywidualnego modelu klasyfikacji ekspozycji kredytowych wymaga m.in. od banku wysokiej klasy systemu informatycznego i przystosowania do nowych potrzeb, stworzenia odpowiedniej bazy danych oraz przekształceń organizacyjnych; w związku z powyższym, wydaje się, że indywidualny model to propozycja dotycząca obecnie raczej niewielu banków w naszym kraju, wyłącznie tych najsilniejszych kapitałowo i dysponujących dodatkowo wielkimi możliwościami technologicznymi;

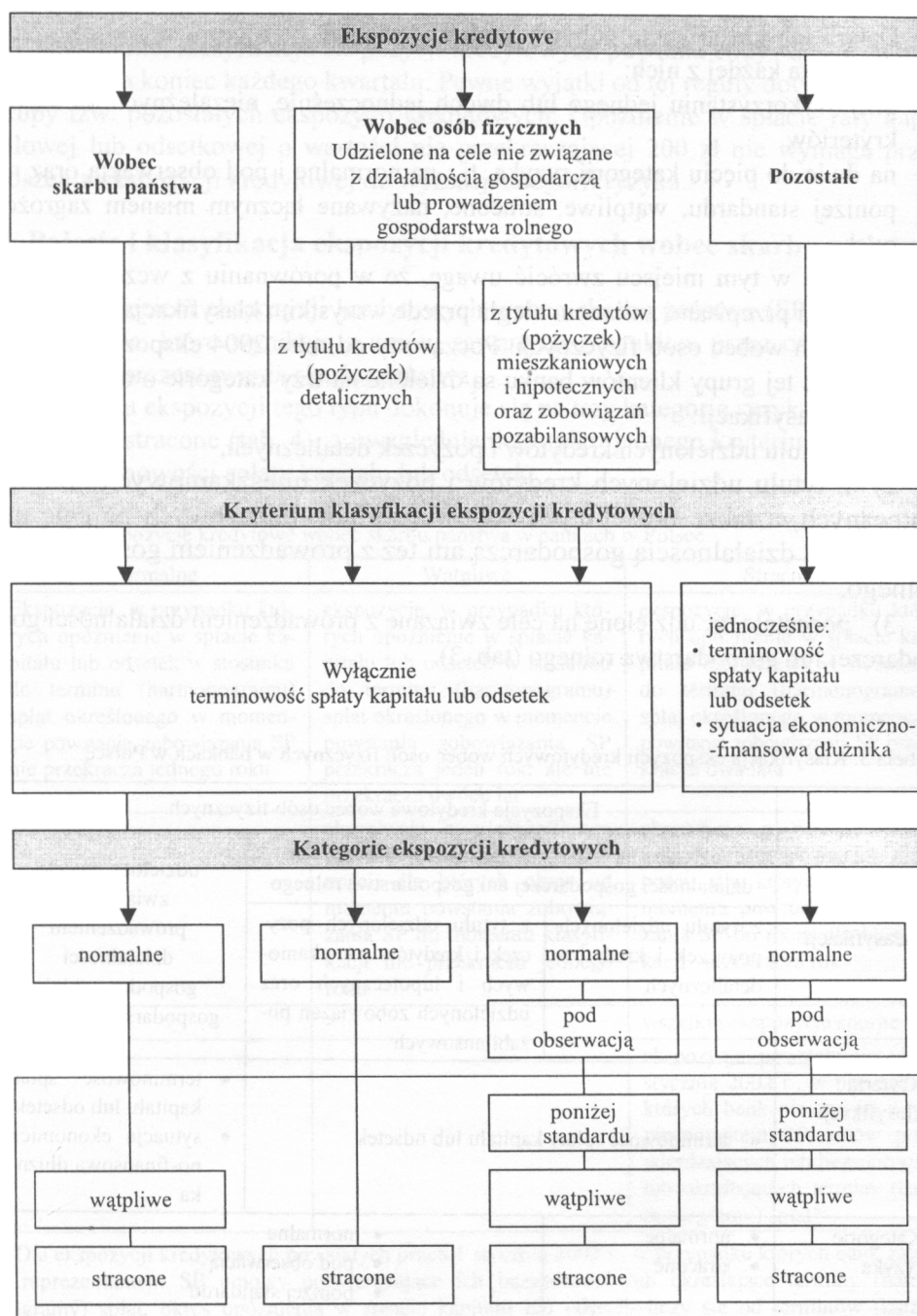
2) wysokie ryzyko braku akceptacji opracowanego przedsięwzięcia przez KNB wynikające z przepisów (dotyczy to także „nowego” rozporządzenia), w których nie sprecyzowano dokładnie, jakie warunki indywidualny model klasyfikacji ekspozycji kredytowych powinien spełniać. W takiej sytuacji banki nie mają pewności, że model opracowany przez nie, przy dużym zaangażowaniu sił i środków, zostanie przez KNB uznany za właściwy i dopuszczony do stosowania w praktyce.

Tak więc zdecydowana większość banków w naszym kraju jest skazana na stosowanie uniwersalnego modelu klasyfikacji ekspozycji kredytowych, którego schemat zaprezentowano na rys. 1.

Zgodnie z procedurą uniwersalną, ekspozycje kredytowe dzieli się w pierwszym rzędzie, według kryterium podmiotowo-przedmiotowego, na:

- ekspozycje kredytowe wobec skarbu państwa,
- ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych udzielone na cele nie związane z działalnością gospodarczą lub prowadzeniem gospodarstwa rolnego, a w tym z tytułu:
 - pożyczek i kredytów detalicznych,
 - pożyczek i kredytów mieszkaniowych, pożyczek i kredytów hipotecznych oraz udzielonych zobowiązań finansowych;
- pozostałe ekspozycje kredytowe, tzn. takie, których nie zaliczono do żadnej z wcześniej wymienionych grup.

⁸ DzU 2001 nr 149, poz. 1672; zm.: DzU 2002 nr 31, poz. 288.

Rys. 1. Uniwersalna klasyfikacja ekspozycji kredytowych ze względu na ryzyko z nimi związane
Źródło: opracowanie własne.

Dalsza ich klasyfikacja odbywa się już w ramach tych grup, w sposób nieco odmienny dla każdej z nich:

- przy wykorzystaniu jednego lub dwóch jednocześnie, niezależnych od siebie kryteriów,
- na dwie do pięciu kategorii ryzyka, tj.: na normalne i pod obserwacją oraz na poniżej standardu, wątpliwe, stracone, nazywane łącznym mianem zagrożonych.

Wypada w tym miejscu zwrócić uwagę, że w porównaniu z wcześniej obowiązującymi przepisami zmianom uległa przede wszystkim klasyfikacja ekspozycji kredytowych wobec osób fizycznych. Począwszy od roku 2004 ekspozycje kredytowe wobec tej grupy klientów banku są dzielone na trzy kategorie o odmiennych zasadach klasyfikacji:

- 1) z tytułu udzielonych kredytów i pożyczek detalicznych,
- 2) z tytułu udzielonych kredytów i pożyczek mieszkaniowych oraz hipotecznych, a także udzielonych zobowiązań pozabilansowych na cele nie związane z działalnością gospodarczą ani też z prowadzeniem gospodarstwa rolnego,
- 3) pozostałe, tj. udzielone na cele związane z prowadzeniem działalności gospodarczej lub gospodarstwa rolnego (tab. 3).

Tabela 3. Klasyfikacja ekspozycji kredytowych wobec osób fizycznych w bankach w Polsce

Wyróżniki klasyfikacji	Ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych		
	udzielone na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej ani gospodarstwa rolnego		udzielone na cele związane z prowadzeniem działalności gospodarczej lub gospodarstwa rolnego
	z tytułu udzielonych pożyczek i kredytów detalicznych	z tytułu udzielonych pożyczek i kredytów mieszkaniowych i hipotecznych oraz udzielonych zobowiązań pozabilansowych	
Kryteria klasyfikacji	• terminowość spłaty kapitału lub odsetek		• terminowość spłaty kapitału lub odsetek • sytuacja ekonomiczno-finansowa dłużnika
Kategorie ryzyka	• normalne • stracone	• normalne • pod obserwacją • poniżej standardu • wątpliwe • stracone	

Źródło: opracowanie własne.

Generalnie, klasyfikacja ekspozycji kredytowych powinna odbywać się co najmniej raz na koniec każdego kwartału. Pewne wyjątki od tej reguły dotyczą jedynie grupy tzw. pozostałych ekspozycji kredytowych. Opóźnienie w spłacie raty kapitałowej lub odsetkowej o wartości nie przekraczającej 200 zł nie wymaga przenoszenia ekspozycji kredytowej do wyższej kategorii ryzyka.

4. Pojęcie i klasyfikacja ekspozycji kredytowych wobec skarbu państwa

Pod pojęciem ekspozycji kredytowych wobec skarbu państwa (SP) należy rozumieć takie, które wynikają z umów zawartych z bankiem przez osoby uprawnione do reprezentowania skarbu państwa.

Podziału ekspozycji tego typu dokonuje się na trzy kategorie ryzyka: normalne, wątpliwe i stracone (tab. 4), z uwzględnieniem tylko jednego kryterium, a mianowicie terminowości spłaty kapitału lub odsetek.

Tabela 4. Ekspozycje kredytowe wobec skarbu państwa w bankach w Polsce

Normalne	Wątpliwe	Stracone
Ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek w stosunku do terminu (harmonogramu) spłat określonego w momencie powstania zobowiązania SP nie przekracza jednego roku	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek w stosunku do terminu (harmonogramu) spłat określonego w momencie powstania zobowiązania SP przekracza jeden rok, ale nie przekracza dwóch lat	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek w stosunku do terminu (harmonogramu) spłat określonego w momencie powstania zobowiązania SP przekracza dwa lata
-	ekspozycje o nieokreślonym terminie (harmonogramie) płatności, dla których okres od momentu powstania zobowiązania SP do momentu klasyfikacji nie przekracza jednego roku	ekspozycje o nieokreślonym terminie (harmonogramie) płatności, dla których okres od momentu powstania zobowiązania SP do momentu klasyfikacji przekracza rok
-	-	wszelkie ekspozycje sporne
-	-	ekspozycje powstałe przed 1 stycznia 2002 r., w przypadku których bank nie zawarł z reprezentantem SP umów potwierdzających ich bezsporność lub określających terminy (harmonogramy) spłat*

* Dla ekspozycji kredytowych powstałych przed 1 stycznia 2002 r., w przypadku których bank zawarł z reprezentantem SP umowy potwierdzające ich bezsporność lub określające terminy (harmonogramy) spłat, okres opóźnienia w spłacie kapitału lub odsetek liczy się od terminów (harmonogramów) spłat określonych w tych umowach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustępu 1 pkt 1 części II załącznika nr 1 do Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

Ekspozycje kredytowe wobec SP, zakwalifikowane do zagrożonych lub wątpliwych, mogą być przeniesione bezpośrednio do kategorii normalnych, ale dopiero po całkowitej spłacie wszystkich zapadłych rat kapitałowych i odsetkowych.

5. Zakres i klasyfikacja ekspozycji kredytowych wobec osób fizycznych, udzielonych na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej ani też gospodarstwa rolnego

Ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych, udzielone na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej lub gospodarstwa rolnego, nie stanowią jednorodnej grupy, mimo że ich klasyfikacja, prowadzona ze względu na ryzyko z nimi związane, podobnie zresztą jak w przypadku skarbu państwa, odbywa się z wykorzystaniem tylko jednego, tego samego kryterium – terminowości spłaty kapitału lub odsetek. To, co je różnicuje, jest bowiem determinowane liczbą i rodzajami kategorii ryzyka, do których są one przyporządkowywane. Z tego punktu widzenia można wśród nich wyodrębnić dwie podgrupy, a mianowicie:

- ekspozycje kredytowe z tytułu udzielonych kredytów i pożyczek detalicznych,
- ekspozycje kredytowe z tytułu udzielonych pożyczek i kredytów mieszkaniowych oraz hipotecznych, a także udzielonych zobowiązań pozabilansowych.

Ekspozycje kredytowe zaliczone do pierwszej podgrupy obejmują swoim zakresem wszystkie kredyty i pożyczki udzielone osobom fizycznym na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, ani też gospodarstwa rolnego, z wyłączeniem kredytów mieszkaniowych i hipotecznych. Zgodnie z aktualnymi przepisami wyodrębnia się nie cztery, jak było poprzednio, ale tylko dwie kategorie ryzyka, do których one mogą być przyporządkowane, a mianowicie: normalne oraz stracone (tab. 5).

Tabela 5. Ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych z tytułu kredytów i pożyczek detalicznych w bankach w Polsce

Normalne	Stracone
Ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie przekracza sześciu miesięcy	ekspozycje w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza sześć miesięcy
-	ekspozycje względem dłużników, przeciwko którym bank złożył wniosek o wszczęcie postępowania egzekucyjnego
-	ekspozycje kwestionowane przez dłużników w drodze postępowania sądowego
-	ekspozycje względem dłużników, których miejsce pobytu jest nieznane i których majątek nie został ujawniony

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustępu 1 pkt 2 części II załącznika nr 1 do Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

Do prawidłowego zrozumienia zakresu drugiej z wymienionych podgrup ekspozycji kredytowych jest potrzebna znajomość takich kategorii, jak pożyczki (kredyty) mieszkaniowe oraz hipoteczne, a także terminu zobowiązań pozabilansowych, który jednak został już wyjaśniony – jego definicję przedstawiono w punkcie drugim niniejszego opracowania. Kredyty (pożyczki) mieszkaniowe oraz hipoteczne, podobnie jak kredyty (pożyczki) detaliczne, wchodzą w zakres ekspozycji kredytowych wobec osób fizycznych, udzielonych im na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej ani też gospodarstwa rolnego, jednak ich istota, przeznaczenie lub też sposób zabezpieczenia są inne. Istota kredytów (pożyczek) mieszkaniowych jest determinowana ich przeznaczeniem – służą one finansowaniu ściśle określonych przepisami prawa przedsięwzięć, a mianowicie:

- nabycia, budowy, przebudowy, rozbudowy lub nadbudowy domu albo lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość,
- nabycia spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego lub prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej albo prawa odrębnej własności lokalu mieszkalnego w spółdzielni mieszkaniowej,
- remontu domu albo lokalu mieszkalnego,
- nabycia działki budowlanej lub jej części pod budowę domu jednorodzinnego lub budynku mieszkalnego, w którym jest lub ma być położony lokal mieszkalny,
- innego celu związanego z zaspokajaniem potrzeb mieszkaniowych, w szczególności pokrycia kosztów partycypacji w kosztach budowy mieszkań przez towarzystwa budownictwa społecznego.

Inaczej jest w przypadku kredytów (pożyczek) hipotecznych. Atrybutem, pozwalającym odróżnić je od innych kredytów (pożyczek), jest sposób ich zabezpieczenia, wierzytelności zaliczane do tej kategorii muszą bowiem być zabezpieczone hipoteką ustanowioną na nieruchomości mieszkalnej.

Ekspozycje kredytowe zaliczone do drugiej podgrupy, w odróżnieniu od tych z pierwszej, są poddawane generalnie nieco bardziej złożonej klasyfikacji, gdyż obejmującej aż pięć kategorii ryzyka: normalne, pod obserwacją, poniżej standardu, wątpliwe, stracone (tab. 6). Zasad tej klasyfikacji banki mogą nie stosować w odniesieniu do ekspozycji kredytowych, a dokładniej do tej ich części, która jest zabezpieczona zapisami wymienionymi enumeratywnie w ust. 1 załącznika nr 2 do rozporządzenia z 10 grudnia 2003 r., pozwalającymi zaliczyć tę część do kategorii normalnych. Wśród zabezpieczeń, o których mowa, znalazły się spełniające określone warunki:

- gwarancje i poręczenia,
- wpłaty pieniężne dokonane na rachunek banku,
- zastaw rejestrowy na prawach z papierów wartościowych,
- przeniesienie na bank prawa własności papierów wartościowych.

Omawiane w tym punkcie ekspozycje kredytowe mogą być co prawda przenoszone z kategorii o wyższym ryzyku, ale wyłącznie do sąsiedniej kategorii o niż-

Tabela 6. Ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych, udzielone na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej lub gospodarstwa rolnego z tytułu kredytów (pożyczek) mieszkaniowych i hipotecznych oraz zobowiązań pozabilansowych w bankach w Polsce

Normalne	Pod obserwacją	Poniżej standardu	Wątpliwe	Stracone
Ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie przekracza jednego miesiąca	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza jeden miesiąc i nie przekracza trzech miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza trzy miesiące i nie przekracza sześciu miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza sześć miesięcy i nie przekracza dwunastu miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza dwanaście miesięcy
-	-	-	-	ekspozycje względem dłużników, przeciwko którym bank złożył wniosek o wszczęcie postępowania egzekucyjnego
-	-	-	-	ekspozycje kwestionowane przez dłużników w drodze postępowania sądowego
-	-	-	-	ekspozycje względem dłużników, których miejsce pobytu jest nieznane i których majątek nie został ujawniony

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustępu 1 pkt 3 części II załącznika nr 1 do Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

szym stopniu ryzyka i nie wcześniej niż po upływie trzech miesięcy terminowej obsługi zadłużenia (spłat rat kapitałowych i odsetek). W przypadku ekspozycji kredytowych z tytułu kredytów i pożyczek detalicznych oznacza to w praktyce możliwość przekwalifikowania ich bezpośrednio z kategorii straconych do normalnych (podobnie, jak przy ekspozycjach wobec skarbu państwa), gdyż pośrednich kategorii w tym przypadku nie ma.

6. Klasyfikacja pozostałych ekspozycji kredytowych

W odniesieniu do wszystkich pozostałych ekspozycji kredytowych, tzn. innych niż wobec skarbu państwa i innych niż wobec osób fizycznych, udzielonych na cele nie związane z działalnością gospodarczą ani też z prowadzeniem gospo-

darstwa rolnego, zasady klasyfikacji dokonywanej ze względu na ryzyko z nimi związane są zdecydowanie najbardziej skomplikowane, a co za tym idzie, procedura jej przeprowadzenia jest najbardziej złożona, pracochłonna i kosztowna. Tego typu ekspozycje, nie dość, że kwalifikowane są do jednej z aż pięciu możliwych kategorii ryzyka, takich samych zresztą jak w poprzednio omówionym przypadku, to z uwzględnieniem nie jednego kryterium, jak we wcześniej zaprezentowanych wariantach, ale jednocześnie dwóch niezależnych od siebie (tab. 7). Wśród nich, obok znanego już kryterium terminowości spłaty kapitału lub odsetek, znalazło się dodatkowo kryterium sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika. O ile

Tabela 7. Pozostałe ekspozycje kredytowe w bankach w Polsce

Normalne	Pod obserwacją	Poniżej standardu	Wątpliwe	Stracone
1	2	3	4	5
Ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie przekracza jednego miesiąca	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza jeden miesiąc i nie przekracza trzech miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza trzy miesiące i nie przekracza sześciu miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza sześć miesięcy i nie przekracza dwunastu miesięcy	ekspozycje, w przypadku których opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek przekracza dwanaście miesięcy
Ekspozycje względem dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa nie budzi obaw	ekspozycje względem dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa nie budzi obaw	ekspozycje względem dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa może stanowić zagrożenie terminowej ich spłaty	ekspozycje względem dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa ulega znacznemu pogorszeniu, a zwłaszcza gdy ponoszone straty w sposób istotny naruszają ich kapitały (aktywa netto)	ekspozycje względem dłużników, których sytuacja ekonomiczno-finansowa pogorszyła się w sposób nieodwracalnie uniemożliwiający spłacenie długu
-	ekspozycje, które ze względu na ryzyko regionu, kraju, branży, grupy klientów, grupy produktów lub innych ustalonych przez bank kryteriów wymagają szczególnej uwagi	-	-	ekspozycje względem dłużników, których upadłość ogłoszono lub likwidację otwarto (z wyjątkiem, gdy następuje ona na podstawie przepisów o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych)

cd. tabeli 7

-	-	-	-	ekspozycje względem dłużników, przeciwko którym bank złożył wniosek o wszczęcie postępowania
-	-	-	-	ekspozycje kwestionowane przez dłużników w drodze postępowania sądowego
-	-	-	-	ekspozycje względem dłużników, których miejsce pobytu jest nieznane i których majątek nie został ujawniony

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustępu 1 pkt 4 części II załącznika nr 1 do Rozporządzenia Ministra Finansów z 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

pierwsze z wymienionych kryteriów nie wymaga komentarza, to w odniesieniu do drugiego wypada omówić kwestię oceny sytuacji dłużnika. Zdaniem ustawodawcy, ocena taka powinna się opierać na miernikach zarówno ilościowych, jak i jakościowych, a także uwzględniać oceny ratingowe uznanych agencji, odnoszące się do dłużnika oraz kraju jego pochodzenia. Powinna być też dostosowana do statusu dłużnika.

Wśród mierników ilościowych, które, zdaniem ustawodawcy, powinny w szczególności stanowić podstawę oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika, znalazły się:

- wskaźniki efektywności działania (rentowność, zyskowność kapitału itp.),
- wskaźniki płynności,
- wskaźniki rotacji majątku obrotowego i zobowiązań bieżących,
- wskaźniki struktury bilansu,
- wskaźniki efektywności działania,
- współczynnik wypłacalności w przypadku banków, a margines bezpieczeństwa w odniesieniu do zakładów ubezpieczeń.

Do mierników jakościowych dających podstawę do pogłębienia oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika i zwiększenia jej wnikliwości, a co za tym idzie i trafności, zalicza się przede wszystkim jakość zarządzania oraz stopień zależności od rynku, od dotacji i zamówień rządowych, od niewielkiej grupy kontrahentów, od innych jednostek w grupie.

Ocena sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika może być zastąpiona w przypadku:

- nabytych przez bank czeków, weksli oraz wierzytelności z prawem regresu – oceną wierzyciela,
- ekspozycji kredytowych w części zabezpieczonej zapisami wymienionymi w ust. 2 załącznika nr 2 do rozporządzenia – oceną wystawcy zabezpieczenia,
- ekspozycji kredytowych wynikających z finansowania przez bank projektów inwestycyjnych, realizowanych przez powołane w tym celu odrębne spółki prawa handlowego – oceną struktury prawno-finansowej projektu inwestycyjnego.

Niezależnie od przedstawionych reguł klasyfikacji, ekspozycje kredytowe nazywane pozostałymi mogą być przez bank zaliczone do normalnych na tych samych zasadach, co opisane wcześniej w odniesieniu do ekspozycji wobec osób fizycznych, tj. w części zabezpieczonej stosownymi zapisami.

W omawianej grupie ekspozycji kredytowych, podobnie jak i w poprzednich, również jest możliwa zmiana kategorii ryzyka z wyższej na niższą, z tym że jednorazowo tylko o jeden szczebel i po odzyskaniu przez dłużnika pełnej zdolności kredytowej, jednak nie wcześniej niż po upływie trzech miesięcy terminowej obsługi przez niego całego zadłużenia z tytułu rat kapitałowych i odsetek.

Jeśli chodzi natomiast o częstotliwość dokonywania klasyfikacji pozostałych ekspozycji kredytowych, to jest ona taka sama, jak w przypadku wszystkich innych (minimum na koniec każdego kwartału), z tym że jeżeli spełnione zostaną jednocześnie trzy warunki (ekspozycja należy do kategorii „normalne”, kwota ekspozycji łącznie z innymi ekspozycjami banku wobec danego dłużnika nie przekracza równowartości w złotych 1 mln euro i nie przekracza też 10% funduszy własnych banku), to kryterium sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika bank stosuje przynajmniej raz w roku, na koniec dowolnego kwartału.

7. Zakończenie

Jak wspomniano we wstępie, przepisy regulujące zasady funkcjonowania rezerw celowych ewoluują pod wpływem zmieniających się realiów gospodarczych oraz krytyki, która zarzuca im nadmierną restrykcyjność w porównaniu z unormowaniami istniejącymi w innych państwach, zwłaszcza należących do Unii Europejskiej. Wydaje się jednak, że decydujący wpływ na ich kształt powinien mieć stan gospodarki. Przepisy, o których mowa, powinny przecież, jeżeli mają dobrze spełniać przypisane im funkcje, być przede wszystkim adekwatne do sytuacji banków, których dotyczą, a dokładniej do poziomu i skali ryzyka. Na jakie są te instytucje narażone, uwarunkowanego wieloma czynnikami. Jak np. poziomem rozwoju gospodarczego kraju, poziomem rozwoju systemu bankowego i jego stabilnością, a także jakością bankowych portfeli kredytowych [Orzeszko 2001, s. 231]. Argumentem potwierdzającym prawdziwość tego twierdzenia jest brak powszechnie obowiązujących, międzynarodowych standardów w tym względzie [Gwizdała, Kowalczyk 1997, s. 317; *Inwestor może...* 2003, s. 14].

Obowiązujące od początku roku 2004 „nowe” rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków jest efektem podejmowanych przez rząd, nadzór bankowy oraz banki prób dojścia do porozumienia co do pożądanego kształtu przepisów, o których mowa, a także, jak się wydaje, krokiem na drodze do ich liberalizacji. Jeśli chodzi o ekspozycje kredytowe, które stanowiły przedmiot niniejszego artykułu, to o pewnym złagodzeniu przepisów regulujących ich problematykę świadczą następujące fakty:

- ograniczono liczbę kategorii ryzyka, do których są przyporządkowywane ekspozycje kredytowe z tytułu pożyczek i kredytów detalicznych z czterech (normalne, poniżej standardu, wątpliwe i stracone) do dwóch (normalne, stracone);
- odstąpiono od wymogu uwzględniania dwóch kryteriów: terminowości spłaty kapitału lub odsetek oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej dłużnika, na rzecz jednego, tylko pierwszego z wymienionych – w przypadku kredytów i pożyczek mieszkaniowych oraz hipotecznych, a także zobowiązań pozabilansowych udzielonych osobom fizycznym na cele nie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz gospodarstwa rolnego;
- zrezygnowano z zaliczania do straconych ekspozycji kredytowych wobec dłużników, w odniesieniu do których bank rozpoczął zaspokajanie się z przedmiotów zabezpieczeń w innym trybie niż postępowanie egzekucyjne;
- wydłużono okres opóźnienia w spłacie, skutkujący zaliczeniem ekspozycji kredytowych do kategorii pod obserwacją (z poniżej do powyżej jednego) oraz do kolejnych kategorii grupy zagrożonych (z powyżej jednego miesiąca do powyżej trzech miesięcy – dla kategorii poniżej standardu, z powyżej trzech do powyżej sześciu miesięcy – dla kategorii wątpliwych oraz z powyżej sześciu do powyżej dwunastu miesięcy – dla kategorii straconych), co nie dotyczy ze zrozumiałych względów ekspozycji wobec SP oraz ekspozycji z tytułu kredytów i pożyczek detalicznych;
- podwyższono z 10 zł do 200 zł kwotę graniczną, w przypadku której opóźnienie w spłacie kapitału lub odsetek nie wymaga przenoszenia ekspozycji kredytowych do wyższej kategorii ryzyka;
- uwzględniono zabezpieczenia kredytowe już na etapie klasyfikacji ekspozycji kredytowych (nie dotyczy to w dalszym ciągu ekspozycji wobec SP oraz ekspozycji z tytułu kredytów i pożyczek detalicznych), a nie – jak było dotychczas – wyłącznie na etapie korygowania wartości wcześniej ustalonej podstawy rezerw celowych.

Na zakończenie wypada także wspomnieć, że liberalizacja uregulowań dotyczących ekspozycji kredytowych stanowiących przedmiot tworzenia rezerw celowych niestety nie idzie w parze z ich upraszczaniem. Przepisy, o których mowa, są bowiem coraz bardziej szczegółowe i może dlatego wydają się być dosyć skomplikowane. Generalnie można więc stwierdzić, że są one dosyć trudne w odbiorze, do czego niewątpliwie przyczynia się także sposób ich prezentacji, na którym swoje piętno odciska zagmatwany i nie do końca precyzyjny język.

Literatura

- Gwizdała J., Kowalczyk D., *Normy ostrożnościowe polskiego systemu bankowego a standardy Unii Europejskiej*, [w:] *Finanse i bankowość – przekształcenia systemowe. Część I*, Absolwent, Łódź: 1997.
- Investor może być zasłoną dla banków*, „Gazeta Bankowa” 2003, nr 13.
- Kulikowski H., *Należności zagrożone, czyli ekonomiczne zombi!*, „Gazeta Bankowa” 2003, nr 37.
- Orzeszko T., *Ekspozycje kredytowe stanowiące przedmiot tworzenia rezerw celowych w bankach w Polsce*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 964, AE, Wrocław 2003.
- Orzeszko T., *Ewolucja przepisów prawnych regulujących zasady tworzenia rezerw celowych w bankach w Polsce*, [w:] *Ewolucja polskiej rachunkowości na tle rozwiązań światowych*, red. B. Micherda, AE Kraków 2001.
- Pokojska M., *Rezerwy celowe i bezcelowe*, „Gazeta Bankowa” 2003, nr 34.

THE NOTION OF CREDIT EXPOSURE CLASSIFICATION AS THE OBJECTIVE OF SPECIFIC PROVISIONS CREATION IN POLISH BANKS

Summary

At the forefront of Polish accession to the European Union, another attempt of adjusting regulations regarding the specific provisions to the existing economic reality was taken up, which has been expressed in the Ministry of Finance directive of 10.12.2003, in force commencing January 2004, regarding the principle of provisions creation with reference to the risk connected with banks' activities. Similarly to the preceding regulations, the issued legislative act regulates two basic groups of problems comprising the specific provisions system, i.e. the matter of the subject and the problem of detailed rules regarding their creation. The objective of this article is to clarify and present new regulations referring to issues within the scope of the first of the named above groups. The distinguished seven parts of the article:

- point to the evolution of legislation regarding the specific provisions and the reasons of its frequent changes,
- define the credit exposure as the objective of specific provisions creation and their current scope,
- present possible procedures of credit exposure classification regarding the risk burden and outline the scheme of their classification, following the universal procedure,
- characterize detailed principles of credit exposure classification dividing them into:
 - exposure with reference to State Treasury,
 - exposure with regard to individual persons, granted for purposes not connected with running business activities or an agricultural farm,
 - other exposure,
- present changes introduced in regulations regarding credit exposure, proving more liberal legislation and evaluate their up-to-date version, from the point of view of their transparency.

Dr Teresa Orzeszko jest adiunktem w Katedrze Finansów i Rachunkowości Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.